

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Linguistica 14 (2019)

ISSN 2083-1765

DOI 10.24917/20831765.14.18

Tom dedykowany Pani Profesor Józefie Kobylińskiej

Katarzyna Skowronek

0000-0003-0200-7217

Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków

Antropologia feministyczna i historia kobiet a onomastyka – miejsca wspólne (na przykładzie chrześcijańskich imion żeńskich obecnych w nazwach miejscowych)

Słowa kluczowe: antropologia feministyczna, historia kobiet, onomastyka interdyscyplinarna, chrześcijańskie imiona żeńskie, toponimy oparte na antroponimach

Keywords: feminist anthropology, history of women, interdisciplinary onomastics, Christian female names, anthroponym-based toponyms

Artykuł jest fragmentem projektu badawczego „Imiona jako podstawy nazw geograficznych Polski”, realizowanego w Pracowni Onomastyki IJP PAN w Krakowie. Jest to też kontynuacja refleksji na temat możliwości zastosowania kategorii płci i koncepcji gender w onomastyce. Celem tego tekstu jest rejestracja obecności kilkunastu popularnych w dobie średniopolskiej chrześcijańskich imion kobiecych w strukturach (polskich) nazw miejscowych, opis stopnia rozpowszechnienia takich ojkonimów oraz ich chronologia i frekwencja. Autorka wskazuje na niektóre kulturowe i społeczne czynniki (nie)sprzyjające obecności takich toponimów na ziemiach polskich. Interpretuje ich powstawanie (szczególnie w wiekach późniejszych) jako m.in. znak narastającej obecności kobiet w sferze publicznej i instytucjonalnej. Ramą interpretacyjną tego materiału antroponimiczno-toponimicznego jest antropologia feministyczna i antropologia historyczna (a szczególnie historia kobiet).

Uwagi wstępne. Cele badawcze

Istnieje w polskiej onomastyce zbiór studiów, który poświęcony jest ogólnojęzykowym i specyficznie onimicznym mechanizmom wytwarzania *płci kobiecej*, możliwym do rekonstrukcji na podstawie dokumentów i tekstów źródłowych lub obecnym w systemie językowym. W ramach tych studiów nad nazewniczo kształtowaną *kobiecością* szczególne znaczenie mają imiona kobiece, ich budowa, etymologia, motywacja i kulturowe funkcjonowanie.

Fundamentalne w tym zakresie jest dzieło Marii Malec *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce* (1994), w którym antroponomia żeńska stanowi ważny element tej monografii, zarówno w obrębie analiz fleksyjnych i słowotwórczych, jak i w osobno wydzielonej części słownikowej. Podobnie w *Antroponimii Żydów*

białostockich (Abramowicz 2010) znajduje się obszerny rozdział *Imię w kulturze żydowskiej i jego rola w identyfikacji człowieka* a w jego ramach inwentarz i opis imion żeńskich przynależących do judaistycznej tradycji nazewniczej. Imionami kobiecymi funkcjonującymi w dawnej i współczesnej kulturze polskiej, a także w innych kulturach słowiańskich i pozasłowiańskich interesowali się – prócz wymienionych wyżej autorek: Edward Breza (1999), Leonarda Dacewicz (1992, 1994), Maria Karpluk (1961, 1962), Józefa Kobylińska (2011, 2013), Bronisława Lindert (1979), Irena Mytnik (2012), Elżbieta Rudnicka-Fira (2007), Tadeusz Skulina (1986/1987, 1988), Wanda Szulowska (2006, 2008) i wielu innych.

Zainteresowaniem cieszą się również studia nad historią i ewolucją niektórych imion kobiecych; powstają swoiste onomastyczne „portrety imion”, takich jak *Maria* (por. Gałkowski 2017) czy *Zofia* (por. Magda-Czekaj 2019a, w druku). Zwraca się uwagę na formy hipokorystyczne imiennictwa żeńskiego, a także analizuje ich fleksję historyczną i współczesną (por. np. Rieger 1968; Zaleski 1963). Stosunkowo liczne są teksty dotyczące specyficznej subkategorii imienniczej, jaką są kobiece imiona zakonne (por. np.: Sochacka 2003; Wieczorek 2010; Zmuda 2015). Wszystkie te opracowania są wartościowymi przyczynkami do poznania pełnego zasobu żeńskich nazw osobowych – lokalnego i globalnego, etnicznie bliskiego oraz odległego, „egzotycznego”, także w innych językach (por. np. Jaroszuk 1984; Kałużyńska 2014; Karpluk 1962; Klisiewicz 1994; Rudnicka-Fira 2012; Skulina 1988; Szulowska 2008)¹.

W kontekście tematyki niniejszego artykułu w sposób szczególny należy zaznaczyć obecność istotnego merytorycznie, obszernego tekstu Marii Karpluk *Polskie nazwy miejscowe od imion kobiecych* (1955). Autorka tego studium, na podstawie kwerendy *Słownika geograficznego* oraz innych dokumentów historycznych odnalazła zbiór ok. 800 nazw miejscowych o charakterze – jak to określa – ginekonimicznym. Praca jest szczegółową i wyczerpującą analizą tych nazw, głównie z perspektywy strukturalno-motywacyjnej i diachroniczno-geograficznej. Jednak jej ważnym elementem jest także obszerny opis sytuacji społeczno-kulturowej kobiet w historii Polski. Maria Karpluk pisze:

Fakt, że w toponomastyce [toponimii – dop. K.S.] średniowiecznej brak zupełnie nazw miejscowych urobionych od imion kobiecych, a następnie proces ich stopniowego narastania na przestrzeni wieków od wieku XVI do XVIII nie dadzą się wyjaśnić na płaszczyźnie językowej. Toteż w pełni uzasadnione wydaje się twierdzenie F. Solmsena, że nazwy zarówno osobowe, jak i miejscowe „powinny być oświetlone nie tylko pod względem językowym [...], lecz także pod względem historycznym, historycznokulturalnym i etnograficznym” (Karpluk 1955: 119).

Następnie autorka opisuje rekonstruowaną na podstawie prac historycznych sytuację prawną, ekonomiczną, majątkową i rodzinną kobiety od XVI do XIX wieku;

---

¹ Uwzględniłam tu takie przykładowe teksty, w których *imiennictwo kobiece* pojawia się w ich tytułach *expressis verbis*, jako sprofilowany główny obiekt badań; należy jednak wziąć pod uwagę, że zasięg refleksji onomastycznej na ten temat jest szerszy – np. w wielu monografiach onomastycznych o charakterze regionalno-historycznym, imiona (i szerzej – antroponimia) kobiet jest przedmiotem refleksji naukowej w takim samym stopniu co imiennictwo męskie.

zwraca uwagę na odmienności pod tym względem w różnych zaborach. Słusznie sądzi, że chronologia powstania (pierwszych zapisów) i frekwencja badanych typów nazw jest zasadniczo współzależna ze zmianami społeczno-kulturowymi, tj. powolnym usamodzielnianiem się kobiet w sferze legislacyjnej, finansowej i obyczajowej.

Niniejszy tekst stanowi kontynuację tej antroponiczno-toponimicznej problematyki, podjętej przez Marię Karpluk (por. także Czopek-Kopciuch 2017), a jednocześnie jest elementem wieloletniego projektu badawczego „Imiona jako podstawy nazw geograficznych Polski”, realizowanego w Pracowni Onomastyki IJP PAN w Krakowie². Cel tych szeroko zakrojonych badań jest podwójny/potrójny: zwrócenie uwagi na zasób imion stanowiących bazy językowe nazw geograficznych (przede wszystkim nazw miejscowych), analiza form toponimicznych o podstawach imiennych, mogących ukazać proces tworzenia się polskiego systemu imienniczego, wreszcie – interpretacja wieloaspektowych relacji pomiędzy tymi dwiema kategoriami. Te zespołowe badania mają wskazać na czynniki historyczne, kulturowe, cywilizacyjne etc. jako ważne, a w niektórych przypadkach – sprawcze dla omawianych procesów transnomicznych, ich jakości, dynamiki, zasięgu i chronologii. Pojawia się też przy okazji takich wieloaspektowych badań onomastycznych możliwość wykorzystania różnych metod analitycznych i interpretacyjnych, nie pochodzących z językoznawstwa, ale z różnych nauk humanistycznych i społecznych, które z jednej strony ukazałyby zebrany materiał onimiczny w innej perspektywie poznawczej, z drugiej – poszerzyłyby rejestr sposobów badań propriów.

Cele niniejszego tekstu są znacznie skromniejsze.

Po pierwsze, jest to rejestracja kilkunastu popularnych w dobie średniopolskiej i okresach późniejszych chrześcijańskich imion kobiecych (por. p. IV – opis materiału), które stały się podstawami polskich nazw miejscowych. Uwzględniono także stopień rozpowszechnienia tych antroponimów w strukturach ojkonimicznych oraz rozpowszechniania takich ojkonimów, ogólną stratygrafię czasową nazw miejscowych z żeńskimi podstawami, a także wahania chronologiczne i frekwencyjne w tym zakresie.

Drugim celem jest wskazanie niektórych kulturowo-ideologicznych oraz ekonomiczno-społecznych czynników sprzyjających (lub niesprzyjających) obecności tego typu imiennictwa w podstawach polskich toponimów i ich późniejszemu funkcjonowaniu.

Po trzecie, istotny jest wspomniany wcześniej aspekt teoretyczno-metodologiczny. „Fakty onimiczne domagają się przyjęcia szerszej perspektywy [...] kulturoznawczej, antropologicznej” (Górny 2018). Dlatego też wybrany materiał antroponiczno-toponimiczny zostanie przynajmniej częściowo opisany za pomocą siatki pojęciowo-definitywnej pochodzącej z niektórych nurtów współczesnej antropologii – a mianowicie z antropologii feministycznej i antropologii historycznej (a ściślej – tzw. historii kobiet). Jest to też kontynuacja refleksji na temat możliwości zastosowania kategorii płci i koncepcji gender w onomastyce (por. Skowronek 2017a i 2017b).

---

² Założenia i perspektywy tego kilkuletniego, zespołowego projektu zostały przedstawione w artykule Halszki Górny (2018), a także w innych tekstach tej autorki dotyczących imion jako podstaw nazw miejscowych.

Ramy teoretyczne. Antropologia a onomastyka

Pojawiają się w związku z tym dwa pytania. Pierwsze: czy istnieją elementy wspólne pomiędzy badaniem onomastycznym a postępowaniem antropologicznym? – a jeśli tak, to jakie? I drugie – jakie kryteria zadecydowały o wyborze tych właśnie dwóch koncepcji spośród wielu innych, koegzystujących we współczesnej, poliparadygmatacznej antropologii?

Więzi między onomastyką a antropologią zostały zauważone najpierw przez antropologów. Wielu wybitnych przedstawicieli tej dziedziny wiedzy (m.in. Franz Boas, Claude Levi-Strauss) interpretowało nazwy nie tylko jako przynależące do określonego systemu języka, ale przede wszystkim jako wartościowy materiał, służący do badań określonej kultury, znaczeń i wartości w niej istniejących (por. Boas 1934; o tym także: De Stefani 2012: 441; Levi-Strauss 2001; o tym także Bramwell 2011: 30). Natomiast wśród onomastów przekonanie o „bliskości” teoretyczno-metodologicznej antropologii pojawiło się przynajmniej dwie dekady temu wraz z rosnącym zrozumieniem, że onomastyka w polu nauk społecznych i humanistycznych jest dziedziną wiedzy autonomiczną, ale i interdyscyplinarną (por. Bramwell 2016; Algeo, Algeo 2000: 265–266; De Stefani 2012: 441, 458; Felecan, Bughesiu 2013: xi), mieści się też więc w nurcie nauk o kulturze. Związki te są szczególnie oczywiste dla onomastów, którzy zajmują się nazwami „egzotycznymi”, odległymi geograficznie, kulturowo lub/i czasowo, gdyż ich analiza i interpretacja zwykle dokonuje się z pomocą danych antropologicznych (por. np. Lea 1992).

Antropologię z onomastyką łączy prócz tego przynajmniej kilka wspólnych elementów. Sposób zbierania danych „w terenie”, czyli w pewnej wspólnotcie praktykującej określony typ nazw, z pomocą wywiadów i obserwacji (por. Bramwell 2011: 29–30) lub z pomocą dostępnych źródeł – zbliża onomastykę do etnografii. Kolejne podobieństwo: skupienie na onimiczno-etnograficznym szczególe i ich drobiazgowy opis jest domeną onomastyki, ale także wielu nurtów antropologicznych, klasycznych (np. w koncepcji Bronisława Malinowskiego), ale również tych nowszych, postparadygmatacznych, odchodzących od wielkich teorii na rzecz idiografizmu (por. EASK: 464–465). Onomasta, podobnie jak antropolog, szczególnie gdy ma do czynienia z materiałem językowym historycznym, bada nie tylko same nazwy, ale zwykle stara się dokonać także pewnego typu „przekładu międzykulturowego”, translacji pomiędzy dawną mentalnością, wierzeniami, zwyczajami, regułami prawnymi etc. a współczesnymi ich odpowiednikami w ramach własnych schematów poznawczych³.

Inny element, charakterystyczny dla profilu współczesnych badań onomastycznych (choć tak nie określane), to metoda „opisu gęstego” (*thick description*), zaproponowana przez amerykańskiego antropologa, Clifforda Geertza (por. Geertz 2005a, 2005b). Opis gęsty polega na odkryciu, co dane działanie, podejmowane

---

³ Podobnie o analogiach między badaniem antropologicznym a historycznym – por. Domańska 2002: 69–73. „Tropiąc «innych», historyk zachowuje się więc jak antropolog obserwujący życie tubylców. Ten efekt «obserwacji uczestniczącej» ujawnia się między innymi w częstym stosowaniu czasu teraźniejszego, nadającym opowieści charakter relacji o rzeczach, które dzieją się obecnie lub działy w niedalekiej przeszłości” (Domańska 2002: 73–74).

przez członków badanej wspólnoty, wyraża w konkretnej sytuacji, jakie sensy z sobą niesie w konkretnym użyciu dla tej wspólnoty. Opis gęsty zawiera nie tylko streszczenie empirycznych zdarzeń, ale przede wszystkim uwzględnia wielopoziomą strukturę znaczeń tych zdarzeń, jako coś dla obserwowanej kultury konstytutywne-go (o możliwości funkcjonowania tez Geertzowskich w badaniach onomastycznych – por. poniżej IV, p. 1).

Wiele tekstów językoznawczo-onomastycznych realizuje w praktyce te antropologiczne założenia. Można tytułem przykładu przywołać monografię Józefy Kobylińskiej *Studia nad językiem ksiąg gromadzkich wsi Kasina Wielka 1513–1804* (2013), która jest szczegółową i wnikliwą obserwacją pewnego typu dokumentu historycznego, co sytuuje ją „w pobliżu” antropologii historycznej (por. poniżej III). Ten zbiór zapisów z posiedzeń sądów rugowych stanowi antropologicznie rozumiany „teren”. Refleksja nad leksyką tych dokumentów jest jednocześnie próbą odtworzenia dawnych realiów w obrębie małej wspólnoty wiejskiej, obyczajowości tam istniejącej, więzi rodzinnych, kwestii prawnych, religijnych etc. na tle historii i folkloru tego miejsca i regionu. Bogate cytaty z tych dokumentów ukazują mieszkańców wsi wraz z ich troskami, radościami, marzeniami, pracą. W części onomastycznej tej monografii odnajdujemy nie tylko leksykony imion męskich i żeńskich, ale także swoiste „portrety” niektórych mieszkańców.

Założenia antropologii genderowej i historii kobiet

Antropologia genderowa (dawniej: feministyczna) powstała w latach 70., wraz z pojawieniem się feminizmu tzw. II fali. Za przełomowe uważa się trzy tomy: *Women in the Field* (Golde (ed.) 1970), *Women, Culture and Society* (Rosaldo, Lamphere (ed.) 1974) i *Toward an Anthropology of Women* (Reiter (ed.) 1975). Początkowo ten typ refleksji funkcjonował jako „antropologia kobiet”. Głównym celem było zrozumienie sytuacji kobiet w różnych społeczeństwach i kulturach, a obiektem zainteresowań (zgodnie z ówczesną nazwą) były kobiety w badanych społecznościach, ich role społeczne i praktyki oraz tworzone przez nie kategorie symboliczne (por. EASK: 245; Kruszelnicki 2010: 27; Baer 2016).

Systematyczne badania przeprowadzone w różnych częściach świata w lokalnych społecznościach pokazały, że pojęcia *kobiety* i *mężczyzny* oraz hierarchia płci nie mają charakteru uniwersalnego, lecz przeciwnie – w różnych kulturach istnieje różne ich rozumienie (por. Baer 2004: 14–15; Baer, Kościańska 2014: 5; EASK: 246–249), dodajmy – często zupełnie odmienne od zachodniego. Zrozumiano również, że tożsamości kobiecej nie można badać w sposób odizolowany, ale w powiązaniu z innymi złożonymi tożsamościami: religijnymi, etnicznymi, rasowymi i innymi. Z czasem antropologia ta stała się „teorią relacji zachodzących między płciami” (Barnard 2016: 266) w perspektywie kulturowej i międzykulturowej oraz refleksją nad tym, jak przez „płeć kulturową doświadcza się gospodarki, pokrewieństwa oraz rytuału i jak się je strukturyzuje” (Barnard 2016: 267). Kategorie płciowe „zaczęto traktować jako symbole powiązane z innymi kulturowymi symbolami i znaczeniami z jednej strony oraz z formami życia społecznego i doświadczeniami społecznymi z drugiej” (Baer, Kościańska 2014, por. też Baer 2004: 17).

Z kolei antropologia historyczna to pewien typ pisarstwa historycznego postmodernistycznego, który swoim głównym przedmiotem zainteresowań uczynił „zwykłego człowieka i jego życie codzienne oraz spojrzenie na przeszłość z perspektywy historii człowieka i kultury, w której żył” (Domańska 2002: 59). „Charakterystyczny dla antropologii historycznej – pisze inny metodolog historii – jest przede wszystkim wybór pewnych tematów, których historycy dotąd nie postrzegali jako przynależnych ich dyscyplinie, np. dzieciństwo, śmierć, seksualność, postrzeganie czasu i przestrzeni, dyscyplinowanie ciała i duszy, pojmowanie więzi rodzinnych – listę można wydłużać dowolnie” (Winberg 2014: 196). Mamy więc do czynienia z analizą „specyficznych relacji, osadzonych w konkretnym czasie i miejscu” (Winberg 2014: 201). Antropologia historyczna zbliża się do antropologii i etnologii poprzez obserwację szczegółu (historycznego) i jego „gesty opis” w duchu Geertzowskim.

Podobna reorientacja nastąpiła w ramach tzw. historii kobiet, mieszczącej się w antropologii historycznej. „Wpisywanie kobiet w historię – pisze Joan Wallace Scott, cytując historyczki feministyczne – z konieczności pociąga za sobą redefinicję i rozciąganie tradycyjnych pojęć historycznej doniosłości. [...] Metodologia ta implikuje nie tylko nową historię kobiet, ale – po prostu nową historię” (Scott 2009). Historyczki uprawiające tę subdyscyplinę koncentrują się m.in. na studiach przypadków kobiet w historii, zauważając płciową nierówność społeczną w zmieniających warunkach historycznych. W ujęciu Scott *gender* jest podstawowym sposobem oznaczania relacji władzy w przeszłości (i teraźniejszości) oraz organizowania równości lub nierówności. Hierarchia społeczna oparta jest zawsze na nieskodyfikowanych, ale praktykowanych ideach dotyczących tzw. naturalnej relacji między kobietami i mężczyznami.

Założenia metodologiczne. Pytania badawcze. Opis materiału

Ogląd niektórych współczesnych nurtów antropologicznych i historycznych (antropologii interpretatywnej Geertza, antropologii feministycznej, antropologii historycznej i historii kobiet) oraz zauważenie pomiędzy nimi a onomastyką kilku punktów wspólnych prowadzi do przyjęcia własnych założeń, które będą pomocne w analizie nazw miejscowych powstałych na bazie kilkunastu chrześcijańskich imion żeńskich.

1. Onomastyka pojmowana w duchu antropologii Geertza posiada charakter interpretatywno-symboliczny. „Opis gęsty” w badaniu onomastycznym byłby nie tylko rejestracją i językoznawczym opisem zbiorów nazewniczych (w tym wypadku: antroponimiczno-toponimicznego) potraktowanych statycznie, jako językowe etykiety i (co najwyżej) opisanych na tle kulturowo-społeczno-historycznym. Raczej powinien stanowić ich interpretację jako ważnych i stale zmieniających się punktów „dostępu”, które umożliwiają wieloaspektową hermeneutykę różnych fragmentów badanej kultury. Onomastyka taka winna skupić uwagę na nazwach (lub zbiorach nazw) konceptualizowanych jako ważne dla danej społeczności idee, które wyrażane są w „skondensowanej”, symboliczno-językowej formie.

2. Różne formy i przejawy *kobiecości* w różnych czasach i kulturach stały się centralnym punktem zainteresowań antropologii kobiecej i historii kobiet. Z perspektywy onomastycznej obecność „kobiety” jest wpisana także w formy proprialne, m.in. w ojkonimy, które profilują ją poprzez żeńską podstawę imienną. W obecnej analizie akcent zostanie postawiony na imię żeńskie tkwiące w nazwie miejscowej – jako na ślad/symptom obecności (lub nieobecności) oraz widzialności (lub niewidzialności) kobiet w dawnych społecznościach lokalnych na ziemiach polskich. Bez względu na bezpośrednią przyczynę powstania takiej nazwy („kaprys” męża, chęć uczczenia zmarłej, upamiętnienie właścicielki pobliskiej wsi etc.) – istotna jest centralna i językowo-symboliczna obecność „kobiety” wpisana w nazwę miejscową.

Takie założenia onomastyczno-antropologiczne wpływają na kształt następujących pytań badawczych:

- a) w jaki sposób *kobiecość* jest wyrażana symbolicznie w badanych nazwach miejscowych? jakie reprezentacje symboliczne się przywołuje, w jaki sposób?
- b) czy i w jaki sposób jest tu obecna hierarchia płciowa?
- c) czy *kobiecość* łączy się z opozycjami: *prywatne / publiczne* lub *natura / kultura*?
- d) w jaki sposób doświadczenia kobiece mogą być wpisane w topografię?

Materiał imienniczy (a w konsekwencji także toponimiczny) został dobrany pod kątem kryterium frekwencyjnego w kontekście historycznym. Kryterium wyboru chrześcijańskich imion kobiecych była ich popularność w dawnych wiekach – na podstawie wyników badań dotyczących frekwencji żeńskiego imiennictwa od XVI do XVIII wieku w różnych częściach dawnych ziem polskich (por. Rudnicka-Fira 2007; Banderowicz 2009; Kobylińska 2013: 326–352, szczególnie: 350).

Obserwacja i porównanie tych list pokazują, że główny trzon polskiego imiennictwa kobiecego był w przeszłości w miarę stały – wiele z tych imion powtarza się we wszystkich trzech omówionych tu rankingach⁴. Badaniami onomastyczno-antropologicznymi objęte więc zostały następujące kobiece imiona chrześcijańskie, które jednocześnie zostały odnalezione w strukturach ojkonimicznych (w kolejności alfabetycznej): 1. *Agnieszka*, 2. *Anna*, 3. *Barbara*, 4. *Dorota*, 5. *Elżbieta*, 6. *Ewa*, 7. *Helena*, 8. *Jadwiga*, 9. *Katarzyna*, 10. *Magdalena*, 11. *Małgorzata*, 12. *Regina*,

⁴ Najpopularniejsze imiona kobiece w XVI wieku w Krakowie są następujące: 1. *Anna*, 2. *Katarzyna*, 3. *Zofia*, 4. *Regina*, 5. *Agnieszka*, 6. *Dorota*, 7. *Barbara*, 8. *Jadwiga*, 9. *Elżbieta*, 10. *Małgorzata*. W XVII wieku w Krakowie zbiór najczęstszych imion stanowią: 1. *Anna*, 2. *Regina*, 3. *Zofia*, 4. *Katarzyna*, 5. *Jadwiga*, 6. *Agnieszka*, 7. *Elżbieta*, 8. *Zuzanna*, 9. *Barbara*, 10. *Dorota* (por. Rudnicka-Fira 2007: 479–480).

We wsi Kasina Wielka najczęściej powtarzały się imiona: 1. *Regina*, 2. *Katarzyna*, 3. *Jadwiga*, 4. *Agnieszka*, 5. *Zofia*, 6. *Anna*, 7. *Helena*, 8. *Małgorzata*, 9. *Barbara*, 10. *Krystyna*, 11. *Dorota*, 12. *Ewa*, 13. *Elżbieta*, 14. *Łucja*, 15. *Gertruda* (por. Kobylińska 2013: 350).

Najczęstsze imiona żeńskie wynotowane z *Akt sądu wójtowskiego* w Poznaniu (1601–1602) to: 1. *Anna*, 2. *Regina*, 3. *Agnieszka*, 4. *Jadwiga*, 5. *Katarzyna*, 6. *Zofia*, 7. *Elżbieta*, 8. *Małgorzata*, 9. *Barbara*, 10. *Ewa*, 11. *Dorota*, 12. *Magdalena*, 13. *Łucja*, 14. *Apolonia*, 15. *Gertruda*, 16. *Helena* (por. Banderowicz 14, 146, 148).

Te trzy zestawienia uzupełniono spostrzeżeniami wynikającymi z listy rangowej najczęściej używanych imion kobiecych w Polsce w XX w.: 1. *Anna*, 2. *Maria*, 3. *Krystyna*, 4. *Małgorzata*, 5. *Katarzyna*, 6. *Zofia*, 7. *Barbara*, 8. *Janina*, 9. *Agnieszka*, 10. *Elżbieta*, 11. *Ewa*, 12. *Teresa*, 13. *Helena* (por. Skowronek 2001: 196–197).

13. *Zofia*. Wzięto pod uwagę głównie formy pełne tych imion. Informacje o nazwach miejscowych, datach ich zapisów w dokumentach oraz o etymologii zostały zaczerpnięte z toponomastykonu „Nazwy miejscowe Polski” (NMPol) i wspomnianego wyżej opracowania Marii Karpluk (1955).

Analiza i interpretacja danych antroponimicznych i toponimicznych

Na bazie 13 imion kobiecych (*Agnieszka, Anna, Barbara, Dorota, Elżbieta, Ewa, Helena, Jadwiga, Katarzyna, Magdalena, Małgorzata, Regina, Zofia*) powstało 81 różnych struktur ojkonimicznych, odnoszących się do 227 obiektów zamieszkanymi (głównie wsi, osad i kolonii bądź przysiółków)⁵. Najbardziej produktywnie pod tym względem okazały się imiona: *Zofia* (23 struktury ojkonimiczne – 64 miejscowości), *Anna* (9 struktur ojkonimicznych – 31 miejscowości) i *Katarzyna* (9 struktur ojkonimicznych – 19 miejscowości). Imiona najmniej produktywnie pod tym względem to *Małgorzata* i *Regina*.

Nazwy miejscowe powstałe od wskazanych wyżej imion żeńskich nie są więc szczególnie liczne na ziemiach polskich. Popularność kobiecych antroponimów będących ich podstawami nie okazała się tu czynnikiem decydującym. Oznacza to, że istniały inne, pozajęzykowe czynniki, które wpływały ograniczająco na ten zasób w wiekach od XVI do XVIII. Dysproporcja ta jest szczególnie widoczna w porównaniu ze zbiorami nazw miejscowych powstałych od chrześcijańskich imion męskich typu *Jan* (por. Magda-Czekaj 2019b), *Andrzej, Piotr*.

Imię kobiece w nazwie miejscowej – jako konstrukcja symboliczna

Analiza obecności chrześcijańskich imion kobiecych w nazwach miejscowych, takich jak: *Agnieszkowo, Annów, Barbaryna, Dorotka, Elżbiecin, Helenówek, Jadwigów, Katarzyniec, Magdaleniec, Małgorzacin, Reginów, Zofiowo* może zostać usytuowana w ramach koncepcji antropologa brytyjskiego Edwina Ardenera (1975), który uważał, iż w wielu społeczeństwach dawnych i obecnych kobiety tworzą grupę „pozbawioną głosu”, niemą (*muted group theory*), której granice kultury zachodzą na grupę dominującą (męską), lecz nie są przez nią całkowicie obejmowane (Showalter 1993: 138–140). Grupa dominująca w społeczeństwie zachowuje kontrolę nad ekspresją, kontroluje formy i struktury języka, za pomocą których pewne idee mogą być przekazane. Kobieca obecność może się ujawnić poprzez te istniejące już struktury.

Nazwy miejscowe z chrześcijańskimi imionami kobiecymi typu: *Agnieszków, Annolesie, Barbarka, Dorotowo, Elżbietów, Ewopole, Helenowo, Jadwinówka, Katarzynin, Magdalenka* można więc traktować jako ekspresję kobiecej grupy, która w okresie staro- i średniopolskim posiadała status podległy. Żeński antroponim w strukturze nazw toponimicznych oznacza na poziomie symbolicznym przełamywanie dotychczasowej „nieobecności” w przestrzeni – tej rozumianej dosłownie, geograficzno-topograficznej, i tej społecznej, pojmowanej jako sfera dyskursywna i sfera praktyk. Takie ojkonimy można interpretować jako znak „wejścia” kobiet do świata,

---

⁵ Nie brałam w tym zestawieniu pod uwagę nazw miejscowych powstałych od imiennych form skróconych (typu *Ewulin, Jadwisin*), które zresztą są formacjami bezwyjątkowo XIX- i XX-wiecznymi.

którego dotychczasowy ład i porządek ustalał mężczyzna. To odzyskiwanie „głosu”, wskazywanie na siebie dokonywało się – zgodnie z teorią Ardenera – za pomocą już istniejących struktur językowych (w tym wypadku – toponimicznych) i miało charakter rozwojowy w czasie; co więcej – było często elementem praktyki i twórczości nazewnicznej dokonywanej przez mężczyzn (mężów, ojców, mecenasów kobiet).

Funkcjonująca w socjologii idea sprawstwa (czyli zdolności do powodowania różnicy w dotychczasowym stanie rzeczy)⁶, dotyczy w tym ujęciu także struktur językowych, a ściślej: toponimicznych. Proces tworzenia nowych nazw miejscowych od imion żeńskich, w ramach istniejących już struktur nazewnicznych, ma charakter – w proponowanej tu optyce antropologii feministycznej i historii kobiet – sprawczy, stanowi „przesunięcie” w kierunku uniwersum kobiecego. Byłoby, oczywiście, nieporozumieniem i nadużyciem pojmowanie w tym kontekście sprawstwa jako działania podjętego świadomie, mającego refleksyjny i woluntarystyczny charakter. Mamy tu przede wszystkim na uwadze jedynie pewnego typu skutek zaistniały na poziomie systemu proprialnego, pewnego typu zmianę jakościową wyrażoną przez nowy typ ojkonimiczny.

W sposób szczególny istotne są nazwy o charakterze pamiątkowym – jako językowy zapis obecności konkretnych postaci kobiecych w sferze pozaprywatnej. Jak stwierdza Halszka Górny, „młodsza warstwa onimiczna o charakterze pamiątkowym często niesie z sobą informacje o kulturowo warunkowanej popularności pewnych imion w późniejszym okresie” (Górny 2018: 265). Mogą to być także informacje o popularności niektórych kobiet na ówczesnej scenie życia politycznego, dworskiego etc. Warto w tym miejscu przytoczyć kilka przykładów.

Ojkonim *Ewunin* (jeśli uwzględnić tu także struktury nazewniczne powstałe na bazie spieszczonych form imiennych), notowany początkowo jako *Ewin Majdan* (1801) i *Ewonin* (1806), powstał od imienia właścicielki dóbr Popkowice-Ostrów, Ewy z Chobrzyńskich Smoczyńskiej. *Katarzynka* – to nazwa dóbr w powiecie toruńskim, utworzona w 1791 roku przez burmistrza toruńskiego, dra Gereta, powstała od imienia jego żony (za Karpluk 1955: 114). Inny toponim, *Zofiowo*, desygnuje wieś w powiecie czarnkowskim, założoną w 1794 roku przez Mikołaja z Wybranowa Świnarskiego i nazwaną tak od imienia jego małżonki. Z kolei nazwa wsi *Elźbiecin* (dawne woj. białkopodlaskie), odnotowana po raz pierwszy w 1827 roku, pochodzi zapewne od imienia Elżbiety z Branickich Sapieżyny (ok. 1734–1800), po drugim mężu nazywanej wojewodzicową mściławską, kobiety aktywnej w ówczesnym życiu politycznym, należącej do grona najbardziej znanych i wpływowych arystokratek doby stanisławowskiej, przyjaciółki Stanisława Augusta, której król powierzał udział w tajnych negocjacjach i rozmowach dyplomatycznych (por. Dąbrowski 2013: 139–140, także Czeppe). Duża frekwencja nazwy *Zofiówka*, odnoszącej się do ok. 40 obiektów miejscowych, jest zapewne spowodowana popularnością poematu *Zofiówka* Stanisława Trembeckiego, opisującego ogród Zofii Potockiej⁷, żony Stanisława Szczęsnego Potockiego (za: Magda-Czekaj 2019a (w druku)). S.P. Dąbrowski zauważa, że

⁶ Na temat pojęcia sprawstwa w perspektywie nauk społecznych – por. Leszczyńska 2016: 82–86.

⁷ <https://www.rp.pl/artykul/936543-Piekna-i-rozwiadla.html> (dostęp dnia 3.04.2019).

w dobie stanisławowskiej kobiety formalnie miały bardzo ograniczony wpływ na funkcjonowanie państwa. Nie zmieniło tego stanu promowanie przez środowiska reformatorskie ideału wykształconej matki, przezornej gospodyni oraz światłej obywatelki. Udział niektórych przedstawicielek najzamożniejszych oraz wpływowych rodów szlacheckich w podejmowaniu decyzji kluczowych dla Rzeczypospolitej ograniczał się do różnych sposobów oddziaływania na mężczyzn – na przykład z galerii sejmowej lub poprzez alkowę (Dąbrowski 2013: 141)⁸.

Omawiane imiona kobiece (*Agnieszka, Anna, Barbara, Dorota, Elżbieta, Ewa, Helena, Jadwiga, Katarzyna, Magdalena, Małgorzata, Regina, Zofia*) utrwalone w nazwach miejscowych, zawierają w sobie także wyraźny element symboliki i kultury religijnej, biblijnej, chrześcijańskiej: *Agnieszka* – rzymska męczennica z IV wieku lub Agnieszka z Asyżu, siostra św. Klary, *Anna* – matka Najświętszej Marii Panny, pierwsze przejawy jej czci odnotowuje się w VI–VIII wieku, *Barbara* – męczennica w Nikomedii z IV wieku, *Dorota* – męczennice z Cezarei i z Akwilei z III/IV wieku, kult szeroko rozpowszechniony w Europie w średniowieczu, *Elżbieta* – matka Jana Chrzciciela, także św. Elżbieta Węgierska, *Ewa* – imię matki rodzaju ludzkiego, *Helena* – cesarzowa, matka Konstantyna Wielkiego, *Jadwiga* – księżna śląska, fundatorka klasztoru cystersów, *Katarzyna* – Aleksandryjska (II/IV w.) i Sienieńska (XIV w.), *Magdalena* – Maria Magdalena, znana z Nowego Testamentu, *Małgorzata* – m.in. z Antiochii, III/IV wiek, nazywana w średniowieczu jedną ze wspomocycieli/ek Europy, *Regina* – męczennica z III wieku, *Zofia* – męczennica rzymska z III/IV wieku (por. Malec 1994: 350–388). Wszystkie te imiona utrwalone w nazwach miejscowych związane są z „żywym kultem świętych” w wiekach średnich i późniejszych (jak w przypadku *Ewy* i *Magdaleny*), jak również z tradycją biblijną, staro- i nowotestamentalną.

Imię kobiece w nazwie miejscowej – jako zapis zmian ekonomiczno-społecznych

Należy także zaobserwować powolny proces zwiększania się liczby nazw miejscowych utworzonych od imion kobiecych. Bardzo nieliczne są przypadki XIV-, XV- i XVI-wieczne: *Magdalencz* (1412), *Alźbiecino/Alźbieczino* (obecnie: *Elźbiecin*) (1578), *Helenopol* (1696). Nieco liczniejsze są nazwy późnoosiemnastowieczne: *Agnieszkowo* (1784), *Annobor* (1786), *Annopol* (1781), *Annowo* (1796), *Barbarka* (1783) *Dorotka* (1787), *Dorotowo* (1772), *Ewopole* (1786), *Ewopol* (1796), *Katarzynka* (1791/1796), *Zofibór* (1710), *Zofiowo* (1794). Zdecydowanie najliczniejsze są nazwy z XIX i XX wieku. Mamy zatem około 15 nazw, powstałych w okresie od XVI do XVIII wieku, wobec około 230, mających swoje pierwsze zapisy w XIX i XX wieku. Ten proces narastania polskich nazw miejscowych z żeńską bazą imienną podobnie postrzega Maria Karpluk (1955: 113–119). Owa diachroniczna zmiana jest tu szczególnie ważna i wymaga interpretacji. Koreponduje ona w czasie ze zmieniającą się rolą kobiety w XIX-wiecznym społeczeństwie europejskim/polskim i jej sytuacją rodzinną, prawną, ekonomiczną.

⁸ Autor przytacza też następującą wypowiedź króla Prus, Fryderyka II Wielkiego: „Rozum przeniósł się do kądzieli w tym królestwie, kobiety intrygują w nim, rządzą wszystkim, a tymczasem mężowie się upijają” (za: Dąbrowski 2013: 141).

Zdaniem cytowanej już Marii Karpluk proces powstawania nazw miejscowych omawianego typu, który nabrał tempa pod koniec XVIII i w XIX wieku, był ściśle motywowany sytuacją społeczną kobiet. Autorka opisuje „podrzedne stanowisko niewiasty” w rodzinie i w prawie w okresie średniowiecza, które wyłączało kobiety od uczestniczenia w dziedziczeniu posiadłości ziemskich. Miało ono różnego typu realizacje (np. córki mogły otrzymywać po ojcu jedynie pieniądze lub ruchomości, a potomkowie w męskiej linii – nieruchomości/ziemie). Dopiero w wiekach XVI–XVII niektóre kobiety-szlachcianki mogły stać się zarządczyniami i właścicielkami majątków ziemskich (por. Karpluk 1955: 119–121). Istotnym czynnikiem, który przyspieszył tempo powstawania takich formacji oikonomicznych w XIX wieku, były także przemiany społeczno-obyczajowe w Europie dotyczące kobiet (również na ziemiach polskich istniejących w granicach trzech zaborów):

Pod koniec XIX wieku w społeczeństwie zachodnim żyły obok siebie kobiety pochodzące jakby z różnych społecznych światów, a wręcz z różnych czasów. Emancypantki obok tradycjonalistek, arystokratki i intelektualistki obok robotnic i imigrantek, miłośniczki gorsetów i krynolin obok szokujących ówczesną opinię publiczną kobiet w spodniach. Przemieszczenie starego i nowego porządku to efekt charakterystyczny dla momentów przełomowych, a za taki, jeśli chodzi o społeczne funkcjonowanie kobiet, z całą pewnością należy uznać XIX stulecie. Bez względu na uwarunkowania historyczne i różnice społeczno-polityczne takie zjawiska jak atomizacja rodziny i emancypacja kobiet w połączeniu z procesami modernizacyjnymi bezpowrotnie zmieniły życie samych kobiet i całych społeczeństw (Wójtewicz 2017: 116).

W porównaniu z innymi krajami Europy sytuacja polskich kobiet w XIX wieku była szczególnie skomplikowana ze względu na panującą atmosferę społeczno-polityczną na ziemiach zaborowych⁹. Prawodawstwo trzech zaborców było względem kobiet opresyjne – nie przysługiwały im prawa polityczne ani prawa wyborcze. Podstawowym celem Polaków i Polek było odzyskanie niepodległości, a obawy przed utratą tożsamości narodowej wzmacniały konserwatywne postawy wobec kobiet. Kościół rzymskokatolicki i społeczeństwo uformowało wzór kobiety o charakterze moralno-emocjonalnym, wyrażający się w symbolu Matki Polki, model w konkretnych życiowych warunkach niemożliwy do realizacji. Kobietom – często tylko w sferze deklaratywnej – nie odmawiano prawa do uczenia się i samorealizacji czy podejmowania pracy zawodowej, jednak pod warunkiem należytego wypełniania przez nie roli żony, matki i Polki. W XIX wieku istniały także dodatkowe uwarunkowania, takie jak rozbudowana kontrola mężczyzny nad losem kobiety, w sferze obyczajów panował wyjątkowy rygorizm. Przełamywanie tych społecznych reguł i norm było bardzo trudne.

Z drugiej jednak strony realia społeczne na ziemiach Polski w XIX wieku coraz częściej wymagały od kobiet wykonywania pracy zarobkowej: ziemianki zostawały nauczycielkami, redaktorkami lub pielęgniarkami, mieszczańki zajmowały się handlem i pracowały w rodzinnych warsztatach, kobiety ze środowisk robotniczych – pracowały w fabrykach lub w chałupnictwie, kobiety ze środowisk wiejskich

---

⁹ Poniższe informacje na temat sytuacji kobiet na ziemiach polskich w XIX w. i na początku XX w. zaczerpnęłam z opracowań: Helios, Jedlecka 2016 i Wójtewicz 2017.

– podejmowały się pracy usługowej. Wiele z nich – lepiej wykształconych – angażowało się przeciwko polityce rusyfikacji i germanizacji, prowadziło tajną oświatę, brało udział w działaniach konspiracyjnych i w kolejnych zrywach narodowo-wyzwoleńczych. Przejęcie przez Polki męskich zadań i prac, powstanie swego rodzaju „matriarchatu”, paradoksalnie, nie przysłużyło się ich emancypacji, ale przeciwnie – doprowadziło do nieżyciowej idealizacji wysiłku ponoszonego przez kobiety. Dopiero po rewolucji 1905 roku Polki weszły szeroko na rynek pracy, co skutkowało przemianami m.in. w życiu małżeńskim i rodzinnym, ale również społecznym i prawnym.

Polski ruch kobiecy rodził się powoli i nie towarzyszyły temu wydarzenia tak spektakularne jak w przypadku pierwszej fali feminizmu amerykańskiego. Posiadał też swą wyraźną specyfikę narodową. Żądania polskich feministek pierwszej fali, dotyczące praw politycznych i ekonomicznych kobiet na równi z mężczyznami, były traktowane jako egoizm, zdrada i działania na szkodę Polski. Dopiero emancypacja kobiet w Stanach Zjednoczonych oraz w Europie była impulsem do radykalizowania się polskich organizacji kobiecych na przełomie XIX i XX wieku. Publiczna debata podjęta przez polski ruch kobiecy, choć była ściśle związana z kontekstem narodowo-niepodległościowym, to jednak pozwoliła na problematyzację kategorii płci, odejście od „naturalności” ról kobiecych i męskich, co doprowadziło z kolei do radykalnych przeobrażeń sfery prywatnej i publicznej. Polki uzyskały prawa wyborcze w 1918 roku, a w Sejmie z 1919 roku znalazło się dziewięć posłanek¹⁰. Polska konstytucja z marca 1921 roku uznała równouprawnienie kobiet w życiu społecznym i politycznym.

Maria Karpluk, interpretując „całkowite upowszechnienie się nazw miejscowych urobionych od imion kobiecych” w wieku XIX (por. Karpluk 1955: 116–117), skupia się przede wszystkim na zmianach gospodarczych, demograficznych i osadniczych w omawianym okresie w trzech zaborach (por. Karpluk 1955: 121–23). „Nazwy te [powstałe od imion kobiecych – dop. mój K.S.] [...], szercząc się stopniowo w wieku XIX, stały się bardzo częste; stanowiły one jedno z charakterystycznych zjawisk nazwotwórczych epoki” (Karpluk 1955: 121). Frekwencja tych nazw była zdecydowanie wyższa w zaborze rosyjskim i pruskim niż w zaborze austriackim, co autorka tłumaczy różnymi możliwościami rozwoju gospodarczego i osadnictwa na tych ziemiach. Jednocześnie pominięty tu został w dużym stopniu omówiony wyżej aspekt społeczny.

Wydaje się, że procesy feministyczno-emancypacyjne XIX wieku, dokonujące się w dziedzinie obyczajowej, prawnej, intelektualnej i organizacyjnej (np. warszawskie stowarzyszenie Entuzjastek), coraz szersza i śmielsza obecność kobiet w sferze publicznej, ich kształtująca się samodzielność i podmiotowość mogły okazać się siłami równie skutecznie oddziałującymi na tak znaczny przyrost nazw miejscowych utworzonych na bazie imion kobiecych, co procesy ekonomiczne.

---

¹⁰ O dynamice powstawania nowych osad od XVI do XIX w. oraz szczegółowe dane dla Królestwa Polskiego – por. Wójcik 2015: 198–200. Autorka również nawiązuje do tekstu M. Karpluk, określając ją słusznie jako „prekursorkę badań genderowych w onomastyce polskiej” (Wójcik 2015: 201–202).

Uwagi podsumowujące

Analiza nazw miejscowych utworzonych od popularnych chrześcijańskich imion kobiecych pokazuje, że antroponimy te mogą istnieć w toponimii przynajmniej na trzech poziomach¹¹: a) uogólnione pojęcie *kobiety/kobiecości* profilowane przez samo użycie żeńskiego imienia w nazwie miejscowej; b) w przypadku imion chrześcijańskich – przywołanie patronki, świętej/błogosławionej, kobiety otoczonej czcią, jej cnót, patronatu i form kultu; c) przywołanie konkretnej osoby, np. właścicielki lub żony/krewnej właściciela (m.in. w przypadku nazw miejscowych pamiątkowych). W analizach tego typu warto – na ile to jest możliwe – objąć analizą wszystkie trzy płaszczyzny.

Nazwa miejscowa z imieniem kobiecym jako podstawą strukturyzuje pewien typ doświadczenia społecznego, mającego m.in. charakter relacji rodzinnych, własnościowych, ekonomicznych, prawnych, politycznych. Jest – zgodnie z koncepcją Scott (2009) – językowym sposobem oznaczania relacji władzy istniejącej w przeszłości lub oporu wobec niej. Imię kobiece w nazwie miejscowej można interpretować jako rodzaj „gry” z powszechnikami kulturowymi: *prywatne – publiczne, natura – kultura*. Powstawanie omawianych konstrukcji ujawnia przesuwanie się „sfery kobiecej” w stronę kultury oraz tego, co publiczne i instytucjonalne (a więc stereotypowo pojmowane jako „sfera męska”). Jest onimicznym znakiem powolnego uzyskiwania przez kobiety dostępu do zasobów materialnych, względnej samodzielności w aspekcie prawnym i obyczajowym, rozbijania przez nie dotychczasowego porządku społecznego, widocznego tak na gruncie ekonomicznym, jak i w płaszczyźnie symbolicznej.

Rozwiązanie skrótów

EASK – *Encyklopedia antropologii społeczno-kulturowej*, red. A. Barnard, J. Spencer, Warszawa 2008.

NMPol – *Nazwy miejscowe Polski: historia, pochodzenie, zmiany*, red. K. Rymut i in., Kraków, 1996–...

Bibliografia

- Abramowicz Z., 2010, *Antroponimia Żydów Białostockich*, Białystok.
- Ardener E., 1975, *Belief and the problem of women*, in: S. Ardener (ed.), *Perceiving Women*, London, s. 1–18.
- Algeo J., Algeo K., 2000, *Onomastics as an Interdisciplinary Study*, „Names” 48.3/4, s. 265–274.
- Baer M., 2004, *Najzdrowszy ze sceptycyzmów? Koncepcje płci i seksualności w antropologii społeczno-kulturowej*, [w:] *Gender: konteksty*, red. M. Radkiewicz, Kraków, s. 11–26.
- Baer M., 2016, *Od „kłopotliwych związków” do „wspólnoty krytyków”?: antropologia i studia genderowe*, „Zeszyty Etnologii Wrocławskiej” nr 1 (24), s. 37–52.

¹¹ Uwaga ta dotyczy w takim samym stopniu imion męskich funkcjonujących w podstawach nazw miejscowych.

- Baer M., Kościańska A., 2014, *Antropologia i gender. Wprowadzenie*, „Zeszyty Etnologii Wrocławskiej”, nr 1 (20), s. 5–11.
- Banderowicz K., 2009, *Imiona poznaniaków u progu XVII stulecia (na materiale Akt sądu wójtowskiego)*, „Poznańskie Studia Polonistyczne”. Seria Językoznawcza XV (XXXV), s. 137–152.
- Barnard A., 2016, *Antropologia. Zarys teorii i historii*, Warszawa.
- Boas F., 1934, *Geographical names of the Kwakiutl Indians*, New York; <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=inu.39000005878918> (dostęp dnia 2.03.2019).
- Bramwell E.S., 2011, *Naming in Society. A cross-cultural study of five communities in Scotland* Thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy ENGLISH LANGUAGE, COLLEGE OF ARTS UNIVERSITY OF GLASGOW, theses.gla.ac.uk/3173/1/2011bramwellphd.pdf (dostęp dnia 3.03.2019).
- Bramwell E.S., 2016, *Personal Names and Anthropology*, in: C. Hough (ed.), *The Oxford Handbook of Names and Naming*, Oxford.
- Breza E., 1999, *Imiona kobiece od przymiotników i rzeczowników abstrakcyjnych*, „Onomastica” XLIV, s. 59–71.
- Czeppe M., *Elżbieta z Branickich Sapieżyna*, [w:] *Internetowy polski słownik biograficzny*, <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/elzbieta-sapiezyna-z-branickich> (dostęp dnia 3.04.2019).
- Czopek-Kopciuch B., 2017, *Imię Maria w polskiej ojkonimii*, „Onomastica” 61/2, s. 43–52.
- Dacewicz L., 1992, *Imiona żeńskie w dawnym powiecie mielnickim (XVI i XVII w.)*, „Białostoczczyzna” nr 3.
- Dacewicz L., 1994, *Nazewnictwo kobiet w starostwie brańskim w XVI w.*, „Białostoczczyzna” nr 4.
- Dąbrowski S.P., 2013, *Portrety Elżbiety z Branickich Sapieżyny w paszkwilach obyczajowych i politycznych*, [w:] *Codziennosc i niecodziennosc oswieconych*, t. II, *W rezydencji, w podróży i na scenie publicznej*, red. B. Mazurkowska, M. Marcinkowska, S. Dąbrowski, Katowice, s. 139–152.
- De Stefani E., 2012, *Crossing perspectives on onomastic methodology: Reflections on fieldwork in place name research. An essay in interactional onomastics*, in: A. Ender, A. Leemann, B. Wälchli, *Methods in Contemporary Linguistics*; Series: Trends in Linguistics. Studies and Monographs DE GRUYTER MOUTON, s. 441–462.
- Domańska E., 2002, *Mikrohistorie. Spotkania w międzyświatach*, Poznań.
- Gałkowski A., 2017, *Imię Maria w onimii włoskiej*, „Onomastica” LXI/2, s. 53–64.
- Geertz C., 2005a, *Interpretacja kultur. Wybrane eseje*, przeł. M.M. Piechaczek, Kraków.
- Geertz C., 2005b, *Wiedza lokalna. Dalsze eseje z zakresu antropologii interpretatywnej*, przeł. D. Wolska, Kraków.
- Golde P. (ed.), 1970, *Women in the Field. Anthropological Experiences*, California.
- Górny H., 2018, *Imiona jako podstawy nazw geograficznych Polski – prolegomena badawcze*, [w:] *Przeszłość w języku zamknięta*, red. U. Wójcik, V. Jaros, Częstochowa, s. 261–271.
- Helios J., Jedlecka W., 2016, *Wpływ feminizmu na sytuację społeczno-prawną kobiet*, Wrocław.
- Jaroszuk J., 1984, *Imiona żeńskie w parafii katolickiej w Białymstoku w połowie XVIII wieku*, „Poradnik Językowy”, z. 1, s. 20–30.

- Kałużyńska I., 2014, *Aksjologia a chińskie, tradycyjne imiona kobiet*, „Roczniki Humanistyczne” LXII, z. 9, s. 9–25.
- Karpluk M., 1955, *Polskie nazwy miejscowe od imion kobiecych*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” I, s. 111–160.
- Karpluk M., 1961, *Słowiańskie imiona kobiece*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Karpluk M., 1962, *O staropolskich imionach kobiecych*, „Język Polski” XLII, s. 253–261.
- Klisiewicz E., 1994, *Żeńskie imiona chrzestne w podkrakowskiej parafii Rudawa z lat 1570–1897 (na podstawie ksiąg metrykalnych)*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie”, „Prace Językoznawcze” VIII, z. 168, s. 77–82.
- Kobylińska J., 2011, *Imiennictwo ludności wiejskiej w Polsce południowej w XVI–XVIII wieku. Imiona żeńskie*, „Onomastica” LV, s. 159–169.
- Kobylińska J., 2013, *Studia nad językiem ksiąg gromadzkich wsi Kasina Wielka 1513–1804*, Kraków.
- Kruszelnicki W., 2010, *Feminizm – antropologia feministyczna – antropologia refleksyjna*, „Tekstualia” nr 4, s. 25–35.
- Lea V., 1992, *Mebengokre (Kayapó) Onomastics: A Facet of Houses as Total Social Facts in Central Brazil*, „Man”, New Series, vol. 27, no. 1, s. 129–153.
- Leszczyńska K., 2016, *Płeć w instytucje uwikłana. Reprodukowanie wzorców kobiecości i męskości przez świeckie kobiety i świeckich mężczyzn w organizacjach administracyjno-ewangelizacyjnych Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce*, Warszawa.
- Lévi-Strauss C., 1969, *Mysł nieoswojona*, przeł. A. Zajączkowski, Warszawa.
- Lindert B., 1979, *Imiona kobiece używane w XV w. na terenie ziemi hrubieszowskiej*, „Onomastica” XXIV, 169–172.
- Magda-Czekaj M., 2019a (w druku), *Imię Zofia w kontekście językowym, kulturowym i religijnym*.
- Magda-Czekaj M., 2019b (referat), *Popularność imienia Jan a nazwy miejscowe Polski*; referat wygłoszony na konferencji „Vlastne mena v interdisciplinarnom kontexte”, 10–12 września 2019, Nitra (Słowacja).
- Malec M., 1994, *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce*, Kraków.
- Mytnik I., 2012, *Imiennictwo i sposoby identyfikacji polskich szlachcianek w województwie wołyńskim w XVII–XVIII wieku*, „Visnyk of the Lviv University”. Series Philology, issue 56, part 1, s. 306–315.
- Reiter R.R. (ed.), 1975, *Toward an Anthropology of Women*, „Monthly Review Press”, New York.
- Rieger J., 1968, *Zdrobniałe imiona kobiece w nowogrodzkich księgach kabalnych z końca XVI i początku XVII wieku*, „Slavia Orientalis” XVII, nr 1, s. 53–56.
- Rosaldo M.Z., Lamphere L. (ed.), 1974, *Women, Culture and Society*, Stanford.
- Rudnicka-Fira E., 2007, *Najpopularniejsze imiona żeńskie w średniopolskich dokumentach krakowskich przejawem trwałości tradycji i kultury*, „Studia Filologiczne”, s. 479–486.
- Rudnicka-Fira E., 2012, *Żeńskie imiona chrzestne w XVI-wiecznym Krakowie – tendencje nazewnictwa*, [w:] *W komunikacyjnej przestrzeni nazw własnych i pospolitych*, red. I. Łuc, M. Pogódek, Katowice, s. 289–298.

- Scott J.W., 2009, *Gender jako użyteczna kategoria analizy historycznej*, tłum. A. Czarnacka, Biblioteka Online Think Tanku Feministycznego, <http://www.ekologiasztuka.pl/pdf/f0064scott.pdf> (dostęp dnia 15.03.2019).
- Skowronek K., 2001, *Współczesne nazwisko polskie. Studium statystyczno-kognitywne*, Kraków.
- Skowronek K., 2017a, *Dziewczyzna w typie Kendall Jenner. Antroponimy żeńskie w prasie „kobiecej” na tle koncepcji genderowych*, „Onomastica” LXI/1, s. 73–95.
- Skowronek K., 2017b, *Kobiece „wymiar” czasopisma Onomastica*, „Onomastica” LXI/2, s. 461–476.
- Skulina T., 1986/1987, *Najczęstsze chrzestne imiona kobiet w XIV i XV wieku*, „Studia Polonistyczne” XIV/XV.
- Skulina T., 1988, *Imiona kobiet w Wielkopolsce XVII i XVIII wieku*, „Slavia Occidentalis” XLV.
- Showalter E., 1993, *Krytyka feministyczna na bezdrożach*, „Teksty Drugie” nr 4/5/6 (22/23/24), s. 115–146.
- Sochacka, S., 2003, *Imiennictwo żeńskich zgromadzeń zakonnych*, [w:] *Metodologia badań onomastycznych*, red. M. Biolik, Olsztyn, s. 245–254.
- Szulowska W., 2006, *Antroponimia kobieca w „Źródłach do dziejów Warszawy” w XVII wieku*, [w:] *Onomastyka regionalna. Warmia i Mazury*, red. J. Duma, Olsztyn, s. 163–169.
- Szulowska W., 2008, *Imiona warszawskich ewangeliczek z końca XVIII w.*, [w:] *Język – społeczeństwo – wartości*, red. E. Laskowska, I. Benenowska, M. Jaracz, Bydgoszcz, s. 427–433.
- Wieczorek E., 2010, *Imiona sióstr Karmelitanek Dzieciątka Jezus w drugiej połowie XX wieku*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica” V, s. 277–289.
- Winberg Ch., 2014, *Kilka uwag o antropologii historycznej*, „Rocznik Antropologii Historii”, r. IV, nr 1 (6), s. 195–229.
- Wójcik U., 2015, *Społeczno-gospodarcze uwarunkowania dziewiętnastowiecznego nazewnictwa miejscowego w Polsce*, „Onomastica” LIX, s. 197–207.
- Wójtewicz A., 2017, *Kobiety w przestrzeni dziewiętnastowiecznego społeczeństwa. Rekapitulacja*, „Litteraria Copernicana”, 2/22, s. 103–118.
- Zaleski J., 1963, *Rozwój form wołacza żeńskich rzeczowników osobowych typu Marysia, Anulka, paniusia*, „Onomastica” VIII, s. 261–291.
- Zmuda E., 2015, *Maria jako imię zakonne*, „Onomastica” LIX, s. 137–151.

Feminist anthropology and the history of women and onomastics – common points (based on the example of Christian female names used in toponyms)

Abstract

The article is a fragment of the research project *Names as the basis of Polish toponyms*, conducted in the Department of Onomastics in the Institute of Polish Language in Kraków. It is also a continuation of the discussion on the opportunities of using the category of gender in onomastics. The aim of the text is to highlight the presence of several Christian female names in structures of Polish toponyms, to describe their frequency, chronology and popularity. The author indicates various cultural and social factors facilitating (or not) the

use of such toponyms in Poland. She interprets the creation of such toponyms (especially later) as a sign of increasing presence of women in the public and institutional sphere. The interpretation framework of this anthroponymic and toponymic material includes feminist anthropology and historical anthropology (especially the history of women).